

Mistr Jan Hus a matka Páně

František Urban

Významný církevní historik a „husitolog“, benediktin nizozemského původu Paul de Vooght (1900–1983), hájí ve svém díle *L' hérésie de Jean Huss*¹ tvrzení, že M. Jan Hus byl standardním scholastickým katolickým teologem a jeho teologie proto vykazuje rysy doby, kdy vznikla, tedy přelomu 14. a 15. století.² Cílem tohoto příspěvku je verifikovat, případně odmítnout tento Vooghtův soud na poli mariologie, již se belgický benediktin v zásadě nevěnuje.

Dále je třeba zmínit historika a profesora Karlovy univerzity Vlastimila Kybala (1880–1958),³ jenž ve svém obsáhlém díle o učení Jana Husa činí k tomuto tématu pouze několik drobných zmínek.⁴ O jiných autorech, kteří by se danému tématu věnovali, nám není nic známo.⁵ Máme tedy před sebou téma, které se nabízí k novému zpracování.

Vzhledem k tomu, že první mariologické traktáty začínají vyrůstat na poli teologie až od 17. století, je nutno u M. Jana Husa předpokládat tzv. rozptýlenou mariologii. Náš autor tudíž nepojednává o Ježíšově matce uceleně, ale vyjadřuje se k mariánské úctě a k mariologickým tématům zejména ve svých četných promluvách, další zmínky pochopitelně najdeme v jeho *Komentáři Sentencí* a ve výkladech vyznání víry.

Nejprve se zahledíme do Husova *Komentáře Sentencí*. Následně připomeneme jeho nejvýznačnější promluvy určené k bohoslužbě slova ve

¹ P. DE VOOGHT, *L' hérésie de Jean Huss*, sv. I–II, 2. ed., Louvain: Bibliothèque de L'Université Louvain, 1975.

² DE VOOGHT, *L' hérésie de Jean Huss*, sv. I, s. 67.

³ SROV. J. HRDLIČKA, *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala*, Pontes Pragenses 10, Brno: L. Marek, 1999.

⁴ V. KYBAL, *M. Jan Hus, život a učení*, sv. II/3, Praha: Jan Laichter, 1931, s. 162, 171, 187, 190, 209, 239, 251, 289, 290 aj.

⁵ Jedinou výjimku představuje následující krátký příspěvek: M. PAZOUŘEK, „O významu mariánské úcty M. Jana Husa pro ekumenismus,“ in J. B. LÁŠEK (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi: Sborník mezinárodního symposia konaného 22. 9. – 26. 9. 1993 v Bayreuthu*, SRN, Praha: ČKA a HTF UK, 1995, s. 171–174.

dnech důležitých mariánských svátků. Konečně se zaměříme na zmínky o Ježíšově matce v korespondenci a v dalších spisech našeho autora.⁶

1. KOMENTÁŘ SENTENCI

Čtyři knihy *Sentenci* Petra Lombardského představovaly ve své době základní materiál pro studium teologie. Sepsat vlastní komentář k tomuto dílu bylo jednou z podmínek, která se vyžadovala k získání titulu mistra na teologické fakultě.⁷ Nejinak tomu bylo i v případě našeho autora, který se této práci věnoval jako bakalář teologie v letech 1407–1409.⁸ S mariánskou tematikou se u něj můžeme setkat především v jeho *Komentáři* k první polovině třetí knihy *Sentenci*.⁹

Mariologické výpovědi pochopitelně nacházíme v souvislosti s tajemstvím vtělení. Již v první distinkci se náš autor zabývá otázkou, zda by se Bůh vtělil, kdyby do dějin nevstoupil hřích. Po vzoru sv. Augustina předkládá záporné mínění, k němuž se na základě této autority sám kloní. Ví ale také o názoru Richarda od Sv. Viktora, podle něhož primárním účelem vtělení nebylo pouze lidskou přirozenost očistit od hříchu, nýbrž také povýšit ji do nadpřirozeného řádu a dovršit tak dílo stvoření.¹⁰ Bohužel neuvádí řešení Jana Duns Scota z počátku 14. století, podle něhož by celé stvoření mělo být podmíněno primárním Božím úmyslem vtělení Syna.

Hus se dále staví proti manicheismu, ve skutečnosti bychom dnes hovořili spíše o doketismu, který učí, že Kristus přijal pouze zdánlivé tělo. Odmítá též učení Apollinariovo, že Kristus měl pouze vegetativní

⁶ Pro hlubší analýzu odkazujeme na vlastní disertační práci, z níž také následující článek vychází: F. URBAN, *Sondy do české středověké mariologie: Mariologie Arnošta z Pardubic, Jana Jenštejna, Jana Husa a Jana Rokycany*, Olomouc: CMTF UP, 2012.

⁷ Srov. S. SOUSEDÍK, *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha: Vyšehrad, 1998, s. 14.

⁸ O nové zpřístupnění Husova *Komentáře Sentenci* se zasloužil na počátku 20. století Václav Flajšhans, srov. *Spisy M. J. Husi: Super IV. Sententiarum, I* (úvod a kniha I), Praha: Nákl. Jar. Bursíka, 1904; *Spisy M. J. Husi: Super IV. Sententiarum, II* (kniha II a III), Praha: Nákl. Jos. Vilímka, 1905; *Spisy M. J. Husi: Super IV. Sententiarum, III* (kniha IV a závěr), Praha: Nákl. Jos. Vilímka, 1906. V našem článku budeme z Husova komentáře citovat vždy podle příslušné knihy *Sentenci*, dané distinkce a odstavce.

⁹ Jedná se především o distinkce 1, 2, 3, 4, 5 a 8 třetí knihy.

¹⁰ M. Jan Hus, *Super IV Sententiarum*, III, d. 1, 4.

a sensitivní duši, v níž chyběla racionální složka.¹¹ Pro nás je podstatné, že Mistr Jan vyznává svou víru v Mariino panenství před porodem. Nepochybuje dále o tom, že Bůh, který z ní přijal tělo, ji také posvětil ještě před narozením, když se tohoto posvěcení dostalo i jiným (například Jeremiáš, Jan Křtitel). Otázku, zda Maria byla počata v hříchu či bez něj, svěřuje Hus jakožto tajemnou pravdu samému Bohu,¹² nicméně samotný motiv neposkvrněného početí považuje za zbožnou myšlenku.¹³

Po vzoru Petra Lombardského se náš autor přiklání k tvrzení, že Duch svatý byl „účinnou příčinou“ Bohočlověka, zatímco Kristovo zrození z Marie Panny ukazuje na „materiální příčinu“ v tom smyslu, že krev Mariina byla materií, ze které bylo utvořeno lidské tělo Kristovo.¹⁴ Z uvedeného důvodu Mistr Jan po vzoru pradávné věroučné tradice církve přiznává Marii titul Bohorodička.¹⁵

Hus dále rozlišuje mezi abstraktním pojmem lidství a konkrétním člověkem. Slovo přijalo z nazaretské Panny lidství, nikoliv však osobu člověka. Z toho vyvozuje, že nelze přesně říci, zda se lidská přirozenost zrodila z Panny Marie, neboť rození je vlastností osoby, nikoliv přirozenosti.¹⁶ V každém případě se ale náš autor odvolává na Lombardovo učení, podle něhož se v Ježíši Kristu setkává dvojí narození: věčné od Otce a časné od matky, podobně jako je v něm dvojí přirozenost, božská a lidská.¹⁷

Husovo učení o Slovu, vtěleném do čisté Panny, je pochopitelně plně ve shodě s katolickou naukou, jak se prezentovala ve středověku. Mistr

¹¹ Tělo Kristovo dle této nauky nemělo svůj počátek v Marii, ale zrodilo se ze Slova. Srov. M. Jan Hus, *Super IV Sententiarum*, III, d. 2, 4.

¹² „Quando autem et quam cito sanctificata est, ipse scit, qui eam sanctificavit. Sed credibile est, quod cito post unionem anime, sed non ante, ipsam sanctificavit.“ Srov. tamtéž, III, d. 3, 4.

¹³ „Sed pia mens sistens in occulto Dei mysterio committensque veritatem absconditam humiliter ipsi Domino, non se illicite agitans, expectabit revelacionem Domini nostri Jesu Christi.“ Tamtéž.

¹⁴ Rozdíl je zde patrný již při použití různých předložek: „de“ Spiritu sancto, „ex“ Maria Virgine. Srov. tamtéž, III, d. 4, 4.

¹⁵ „... ex illo non sequitur, quod Virgo Maria sit causa divinitatis, quamvis sit causa Dei, quia Christi secundum humanitatem.“ Tamtéž, III, d. 4, 5.

¹⁶ Tamtéž, III, d. 5, 3.

¹⁷ Tamtéž, III, d. 8, 6.

Jan tuto doktrínu v celé šíři předkládal svým posluchačům a také se stavěl proti jejím odpůrcům.¹⁸

Kromě dosud uvedených úryvků můžeme některé mariologické motivy objevit ve čtvrté knize *Sentenci*, v níž Hus rozebírá Lombardovu nauku o svátostech.¹⁹ Tak např. o svátosti křtu je řečeno, že působí milost odpuštění dědičného hříchu, kterou je možné přijmout dvojím způsobem: buďto na základě svobodného rozhodnutí, anebo bez něj. Tento druhý způsob dosvědčuje příklad Jeremiáše, Jana Křtitele a slavné Panny, kteří byli posvěceni ještě před svým narozením.²⁰ Na uvedeném základě by se mohlo zdát, že Mariina svoboda a její souhlas s Boží vůlí byly nějak narušeny. Odpověď je nabitelná, neboť milost nikdy neruší lidskou svobodu.

Další zmínku nalezneme v pojednání o svátosti manželství, kde se dozvídáme, že mezi Marií a Josefem existovalo legitimní manželství, jehož složkou nebylo pouze tělesné spojení.²¹ Hus tedy uznával také Mariino panenství po porodu, tudíž také to, že Ježíš byl Mariiným jednorozeným synem. Mistr Jan dále uvádí, že Maria byla skrze manželství ukryta před ďáblem, že Josef byl svědkem její čistoty a chránil svou manželku, aby nebyla odsouzena jako cizoložnice.²²

Náš autor dává Marii za vzor všem pannám, které chtějí obdržet duchovní korunu. Nezapomínejme na to, že téma panenství a panictví pro Boží království bylo pro Husa velmi důležité.²³ Je rovněž zřejmé, že

¹⁸ V jedné ze svých vánočních promluv např. konstatuje: „Valentinus primo erravit dicens, quod Cristus habuit corpus non de Virgine, sed de celo assumptum, id est de celesti materia in Virginem missum. Secundo Appollinaris dixit, quod Verbum in corpus fuit conversum, et sic corpus Cristi non de carne Virginis sumptum et Verbo unitum. Unde exposuit Verbum caro factum est, id est in carnem conversum, sicut aqua vinum factum Joh. 2.º...” Srov. „Tercia missa Nativitatis Cristi: Evangelium,” in *Magistri Johannis Hus Opera omnia* (= MJHO), *Leccionarium bipartitum: Pars hiemalis*, Praha: Academia, 1988, s. 141–142.

¹⁹ Konkrétně se jedná o svátost křtu (d. 6) a manželství (d. 30, 32).

²⁰ M. Jan Hus, *Super IV Sententiarum*, IV, d. 6, 3.

²¹ „... inter Mariam et Jozeph verum fuit coniugium et consensus in societatem coniugalem, sed non in copulam carnalem, nisi Deus aliter revelaret.” Tamtéž, IV, d. 30, 1.

²² „... coniugium Mariae et Jozeph habuit alias causas speciales.” Tamtéž.

²³ I ve svém *Komentáři Sentenci* se Mistr Jan zamýšlí např. nad tím, zda se měla Ježíšova matka rozhodnout pro panenství, a odpovídá kladně: „In ipsa enim debet apparere omnis perfectio pertinetens sexui muliebri. Virginitas autem in se est magna perfectio et presertim voto firmata. Ideo beata Virgo vovit virginitatem propter perfectionem consequendam.” Tamtéž, IV, d. 30, 5.

nezavrhoval řeholní život, ale káral pouze jeho úpadkové formy.²⁴ Konečně v porovnání s manželstvím, jak to lze předpokládat u pozdně středověkého katolického mravokárce, upřednostňuje Mistr Jan panenství, a to takové, kde je přítomen stálý úmysl tělesné neporušenosti,²⁵ jaký u Ježíše Krista a jeho matky nikdy nescházel. Každopádně se ukazuje, že panenství a panictví má u Husa jednoznačně primárně christologické a následně také mariánské zakotvení, v pozadí stojí princip vzorové příčiny nalézající se v Kristu a odvozeně též v jeho matce.

2. PROMLUVY U PŘÍLEŽITOSTI MARIÁNSKÝCH SVÁTKŮ

Dalším místem, kde se setkáváme s Husovou „mariologií“, jsou pochopitelně jeho promluvy. Ty se nám dochovaly v několika sbírkách.²⁶ Nejznámější z nich je tzv. *Česká nedělní postila*,²⁷ kterou Hus dokončil již ve vyhnanství, a to na Kozím Hrádku dne 27. října 1413, a která obsahuje jeho české promluvy ke všem nedělím církevního roku. Svého vydání se dočkala i latinská kázání našeho autora k nedělním bohoslužbám, *Postilla adumbrata*,²⁸ popř. sbírka *Leccionarium bipartitum – pars hiemalis*.²⁹ Z postil obsahujících promluvy ke svátkům svatých zasluhují naší pozornosti především sbírky *Česká sváteční kázání*³⁰ a *Sermones de sanctis qui Collecta dicuntur*.³¹ Mistr Jan coby horlivý kazatel zpřístupňoval také své promluvy na veřejnosti, ba činil tak téměř každoročně. Lze předpokládat, že ve výše uvedených sbírkách shrnul své předchozí kazatelské počiny z doby svého působení v Betlémské kapli (1402–1412). Zároveň je třeba mít na paměti, že se jedná o vzorová kázání pro kněze a že živé Husovy promluvy vyhlížely zřejmě poněkud jinak. V postilách našeho

²⁴ Srov. DE VOOGHT, *L' hérésie de Jean Huss*, sv. I, s. 78–82, 90–91, 495–496 aj.

²⁵ V latinském znění „incorruptionis carnalis perpetua meditatio“. M. Jan Hus, *Super IV Sententiarum*, IV, d. 33, 7.

²⁶ Většinu textů promluv našeho autora čerpáme z moderní edice *Magistri Johannis Hus Opera omnia* (MJHO), kterou od r. 1959 začala vydávat Česká (dříve Československá) akademie věd, kterážto usiluje touto cestou o zpřístupnění veškeré Husovy slovesné tvorby.

²⁷ MJHO, *Česká nedělní postila*, Praha: Akademie věd České republiky, 1992, 754 s.

²⁸ MJHO, *Postilla adumbrata*, Praha: Academia, 1975, 664 s.

²⁹ Srov. výše, pozn. 18.

³⁰ MJHO, *Česká sváteční kázání*, Praha: Akademie věd České republiky, 1995, 303 s.

³¹ MJHO, *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, Praha: Academia, 1959, 623 s.

autora nacházíme celkem pět mariánských kázání, jimiž Hus přibližuje posluchačům jednotlivá tajemství ze života Ježíšovy matky, jak byla tato slavena v průběhu církevního roku.

2.1 Svátek Mariina narození

Ač se jedná o Mariino narození, evangelium na tento svátek hovoří o narození Ježíšově, a to podle Matouše (Mt 1,1–17). Hus nejprve říká, že jméno matky Kristovy se objevuje v Ježíšově rodokmenu za jmény žen, které podle něho byly hříšnice.³² Tím má být dle Mistra Jana vyjádřeno, že Kristus přišel spasit všechny lidi bez rozdílu.³³ Na otázku Mariina původu betlémský kazatel poznamenává, že Maria byla z rodu královského i kněžského, což dává do souvislosti se skutečností, že Pán se měl stát pravým králem a knězem, jenž nás vykoupí obětí sebe samého.

Náš autor se zmiňuje též o Jáchymovi a Anně, kterým dle svědectví sv. Jeronýma, jenž vychází z apokryfních evangelií, bylo zázračně zvěstováno Mariino narození od anděla. Dále říká, že jsou pouze tři osoby, jejichž narození si církev připomíná: Panna Maria, Jan Křtitel a Ježíš Kristus. Na vrcholu kázání stojí povzbudivá řeč Mistra Jana o tom, že tento svátek je třeba slavit s radostí, tj. s čistým a pokorným srdcem, aby tak napodobením Krista a jeho matky mohl člověk dojít radosti věčné.³⁴

³² V případě prvních tří ale s Husem souhlasit nemůžeme, protože Písmo o těchto ženách rozhodně neříká, že by byly hříšnice, byť jejich mateřství se uskutečnilo poněkud mimořádným způsobem. Hříšnicí byla jednoznačně pouze žena Uriášova. Ta je ale v Ježíšově rodokmenu bez zmínky vlastního jména, na rozdíl od předchozích tří. Důvodem je podle přednášek prof. Pospíšila to, že se jedná o matku syna Davidova – Šalomouna, a Maria je také matkou Syna Davidova. První tři zmíněné ženy jsou tedy příkladem víry a příkladem ženy, která se na první pohled jeví jako hříšnice, ve skutečnosti je však spravedlivá před Hospodinem. Čtvrtá zmíněná je skutečně hříšnice, ale je zmíněna z jiného důvodu, totiž jako matka syna Davidova.

³³ Prakticky to znamená, že Boží mocí je požehnáno ženskému pohlaví. Srov. „Liber generacionis Jesu Cristi, filii David,“ in *MJHO, Postilla adumbrata*, s. 399.

³⁴ Tamtéž, s. 400–401.

2.2 Očišťování Panny Marie

V kázání na Hromnice klade Jan Hus Marii za vzor církvi, „neb matky božie čištění bylo jest figura celé cirkve svaté, kterak se má čistiti i všeliká duše“.³⁵ Betlémský kazatel z toho vyvozuje, že jako Marii skončily dny očišťování, tak i církev bude zbavena ode vši poskvrny hříchu. V dané souvislosti se sluší zmínit dva ekleziologické principy: mariánský a petrovský. Je vcelku pochopitelné, že ten, kdo pohlíží kriticky na nešvary hierarchie, se bude výrazně klonit k mariánskému principu církve na úkor onoho petrovského.

Betlémský kazatel představuje Marii jako předobraz církve a vzor, který máme následovat při své cestě za Kristem. Ona nestojí nad Božím Synem, ale spíše na něj ukazuje. Stejně jako Maria musela vykonat rituální očistu, bude i církev – jak vyvozuje Hus na základě Izaiášova proctví – po svém očištění nazvána „městem spravedlivého a věrného“, tj. městem Božím.³⁶

Mistr Jan se vypořádává s myšlenkou, jaký byl vztah mezi Marií a Simeonem:

Jest to tu také znamenati potřebie, že Maria, jsúci před bohem hodnějšie než kněz Simeon, a však jest se npletv v úřad kněžský.

Vyvozuje z toho praktické poučení pro všechny křesťany, aby následovali své vlastní povolání a neposuzovali věci, které jim nepřísluší, „neb tělo Božie a krev posvěcovati jest samým kněžím pójčeno“.³⁷ Ačkoli Hus výrazně kritizoval nešvary duchovních, jeho postoj ke kněžství byl vždy velmi aktivní.

K témuž svátku se vztahuje jedno latinské kázání ze sbírky *Postilla adumbrata*. Náš autor komentuje příslušnou perikopu z druhé kapitoly sv. Lukáše (Lk 2,21–40). Spolu se sv. Bernardem zde opakuje předpisy mojžíšského zákona ohledně očišťování rodičky a reaguje na ně s pohledem upřeným na Marii. Ze znění tohoto zákona vyvozuje, že očišťovací předpisy se vztahují pouze na ženy, které porodily po předchozím při-

³⁵ „Počiná se kázanie na hromnice,“ in *MJHO, Česká sváteční kázání*, s. 118.

³⁶ Srov. Iz 69,12.

³⁷ „Počiná se kázanie na hromnice,“ s. 123.

jetí semene (*suscepto semine*), takže Marie se vlastně netýkají.³⁸ Celé kázání Hus zakončuje úpěnlivou výzvou k matce Boží o zprostředkování spásy.³⁹

2.3 Andělské zvěstování Panně Marii

Při promluvě na příslušný biblický text svátku Zvěstování Panny Marie⁴⁰ Hus opět čerpá z pokladu církevní tradice. Po vzoru Bedy Ctihodného se nejprve zastavuje u bytosti anděla. Spolu se sv. Řehořem zastává názor, že význam poselství, které bylo Marii předáno, je zdůrazněn už tím, že se nejednalo o obyčejného anděla.⁴¹ Poslání archanděla do města pak znamená, že Bůh je vládcem všech lidí, neboť ve městě se nalézají různé sociální skupiny. Společným rysem pro chudé i bohaté se zde ukazuje potřeba spásy, symbolizovaná nebeským Jeruzalémem, pokojným městem. Jsme tedy svědky pro dnešní dobu ne snadno srozmítlého alegorického a moralizujícího typu výkladu.

V poslání archanděla k panně pak vidí Mistr Jan spolu se sv. Jeronýmem znamení nebeského života. Panenská přirozenost andělů i panenství u lidí je totiž Božím darem. Hus o panenství prohlašuje, že „v svém vypsání slove sestra andělská a lože trojice svaté“. Rozlišuje přitom dvojí panenství, „tělesné a srdečné“, možno říci duchovní. Tělesné panenství dle něj spočívá v „celosti těla“ (*integritas* – neporušenost), svého završení však dochází až ve druhém stupni, v panenství duchovním, neboť „tělo nebývá porušeno, jediné z přivolení duše“. Vzorem tohoto panenství je Husovi právě matka Boží.⁴²

Na andělovo poselství nereaguje Maria pasivním přijetím, klade však otázku, jak se Boží nabídka uskuteční. Z dané otázky náš autor vyvozuje, že Maria byla skutečně pannou:

³⁸ Srov. „Postquam completi sunt dies purgationis Marie,“ in *MJHO, Postilla adumbrata*, s. 551.

³⁹ „Offer filium, Virgo sacrata, et benedictum fructum ventris tui Domino presenta!“ Srov. „Postquam completi sunt dies purgationis Marie,“ s. 552.

⁴⁰ Srov. Lk 1,26–38.

⁴¹ „...neb jistě s tímto poselstvím hodno jest bylo nejvyššímu andělu přijíti, jenž jest nejvyššího měl zvěstovati.“ Srov. „Na den Zvěstování Panny Marie,“ in *MJHO, Česká sváteční kázání*, s. 132.

⁴² Srov. tamtéž.

... neb by byla v úmyslu měla, že muže pozná tělesně, netázala by anjela, kterak to početí bude, vědouc, že tělesným a přirozeným během ženě od muže početí není nepodobné.⁴³

V závěru podává betlémský kazatel duchovní ponaučení a staví Marii za vzor všem křesťanům:

Žádá-li kdo, aby v radosti nebeské byl, a býti svatým, budiž nejprvé zde matkou boží.

To se může uskutečnit pouze stejnou cestou jako u Marie. Pražský reformátor vypočítává pět orientačních bodů, jak je možné dospět k cíli našeho života, tj. počít v sobě a porodit Krista. Jedná se o: dispozici k přijetí anděla, skrze něhož nastává osvětlení rozumu; stav náboženské zkroušenosti, na který ukazuje samo Mariino jméno (hořkost odvozená ze slova *mara*); soustředěnost pro vnímání Božího hlasu, který promlouvá skrze Písmo (dle tradice přišel k Marii archanděl Gabriel ve chvíli, kdy četla knihu proroka Izaiáše); přítomnost ve městě Nazaret (což znamená květ a symbolizuje stav čistého srdce) a konečně být ve svém svědomí pannou, tj. rozhodnutí zvolit raději smrt než dobrovolně spáchat těžký hřích.⁴⁴

2.4 Navštívení Panny Marie

O svátku Navštívení Panny Marie rozebírá Jan Hus biblickou zprávu, jak nám ji opět zaznamenal evangelista Lukáš.⁴⁵ V úvodu upozorňuje, že Maria se vydala k Alžbětě, jakmile se dozvěděla od anděla o požehnaném stavu matky Jana Křtitele. Betlémský kazatel poukazuje na fakt, že Maria, ježto byla naplněna milostí, nezdržovala se v údolí pozemských věcí, ale spěchala do hor, jak o tom mluví i sv. Ambrož:

Kam jinam, boha jsouc plná, jedna k výsosti nebeské mířící panna měla jest jíti s chvátáním.⁴⁶

⁴³ „Na den Zvěstování Panny Marie,“ s. 134.

⁴⁴ Tamtéž, s. 135.

⁴⁵ Srov. Lk 1,39–56.

⁴⁶ „Na den Navštívení Panny Marie,“ s. 138.

Tentýž církevní učitel pak rozlišuje tři příčiny, proč Maria jednala spěšně: byla to jednak radost, kterou prožívala z početí Alžběty, neboť tak Bůh sejmul z života její příbuzné hanbu. Dále zde byla touha posloužit Alžbětě. Hus upozorňuje opět na Mariinu pokoru, řka:

Jsouci králového rodu panna a máte boží zvolená, královna nebe i země, a však se neliknovala posloužiti starší přítelkyni své při její práci.

Třetí příčina Mariina chvátání pak byla dána její panenskou stydlivostí.⁴⁷

Dokladem pokory Ježíšovy matky je dle Mistra Jana nejen to, že přišla, ale že také pozdravila. Právě toto evangelium podle sv. Ambrože jasně ukazuje „příklad ctnosti panny skrze pannu a ctnosti ženy skrze ženu“, tedy svatou Alžbětu. Hus vybízí panny k následování Marie nejen v čistotě, ale i v jejích dalších ctnostech.⁴⁸ Rozvíjí např. význam pokory, kterou definuje jako „zřízenou milost držeti se řádu svého“. Zdůrazňuje přitom, že v tomto řádu hned po Kristu byla „po něm jeho milá matka, nad jiné svatě důstojná, jsouc u větším řádu milosti“.⁴⁹

Dále se Hus vyjadřuje k Mariinu Magnificat. Matka Boží dle něj vyjadřuje veškerou svou chválu Bohu⁵⁰ a pod vlivem Ducha svatého promlouvá k Alžbětě mnoha prorockými slovy. Tak např. výrok „sesadil mocné z trůnu“ aplikuje Hus na dějinný vývoj v minulosti, přítomnosti i v budoucnosti. Říká, že tento trůn nezůstal prázdný, ale Bůh na něj posadil pokorné, především Ježíše Krista, nejpokornějšího z lidí, a přidává:

... potom také povýšena jest k té stolici panna Maria, a to pro svou pokoru, jakož túto dí: Vzešel na pokoru dívky své.

⁴⁷ „... ostavila po sobě jiným pannám i ženám mladým příklad, udá-li se kdy vně ukázati aby opatrně a chvátavě bez postávání a ohlédání všetečného to učinily, vědouc, že žena mladá aneb děvka jest jako řebřík neb vzchod ke zlému.“ Srov. „Na den Navštívení Panny Marie,“ s. 139.

⁴⁸ „... neb čistota bez pokory a bez stydlivosti málo jest platná. [...] Nebo čistota slove víra celá, naděje pevná a láska k Bohu svrchovaná; a to vše z čistého úmysla má pojití.“ Srov. tamtéž, s. 139.

⁴⁹ Tamtéž, s. 140.

⁵⁰ „A ne toliko proto, že jest shlédli na pokoru mou, ale že jest milosrdenství své rozšířil od pokolení až do pokolení, tj. po všem národu lidském.“ Srov. tamtéž.

Právě u pokory celá promluva vrcholí: Mistr Jan vypočítává osm stupňů této ctnosti podle sv. Bernarda⁵¹ a vyzývá k praktikování pokory a tím k následování Ježíše, Marie, apoštolů a všech svatých.

2.5 Nanebevzetí Panny Marie

Perikopa, která byla čítávána na den Nanebevzetí Panny Marie, je vzata z Lukášova evangelia, kde se popisuje Ježíšova návštěva u Marie a Marty.⁵² Událost tohoto evangelia, jak sám Hus říká, se nedotýká ve svém „tělesném“ výkladu Panny Marie v žádném aspektu. Je proto nutné použít analogie, „neboť rozum vyšší toho evangelium vešken chýlí se k životu jejímu“ (tj. Mariinu).

Betlémský kazatel nejprve ukazuje, jak sloužily Kristu Marta a Marie, a obě tyto služby srovnává.⁵³ Ježíšova matka pak vykonávala oba tyto úřady, „tělesný i duchovní“, a to mnohem plněji. To je důvod, proč právě v tomto evangeliu obrací Mistr Jan pozornost na ni a proč vidí v obou Lazarových sestrách symbol matky Boží. Nejdříve srovnává nazaretskou Pannu s Martou. Už samotný symbol domku, do něhož Marta Ježíše přijala, Hus vztahuje na Bohorodičku, která „ne toliko hrádek, ale hrad nedobytný podle písma muože řečena býti, jsouci ohražená zdí pevné čistoty a příkopem srdečné pokory“.⁵⁴

Sestru Marty a Lazara, Marii, ztotožňuje Hus s Marií Magdalenou a její jméno vykládá jako „vystřežení, totiž od hříchu“. Tím je dána také základní podobnost s Ježíšovou matkou, která „... sama z milosti zvláště se vystřáhla i také jiné svým zasloužením a příkladným životem vystřáhá“. Další společný rys mezi těmito dvěma Mariemi nachází Mistr Jan v naslouchání Božímu slovu:

⁵¹ „Na den Navštívení Panny Marie,“ s. 142–143.

⁵² Srov. Lk 10,38–42.

⁵³ „Marta sloužila jemu tělesně, připravujíc potřebu tělesnou, Maria duchovně, krmíc jeho, svolujíc se s volí jeho, poslouchajíc řeči jeho, jenž jest vzáctnější krmě pánu bohu než tělesná.“ Srov. „Evangelium na den na nebe vzetí Panny Marie,“ in *MJHO, Česká sváteční kázání*, s. 144.

⁵⁴ Tamtéž, s. 145.

... neb ona mající plnou víru o vtělení syna svého, pilně a věrně poslouchala jest a zachovávala všech těch věcí, kteréž jsou se dály při něm, rozjímající je na svém srdci.⁵⁵

Při porovnání obou těchto cest, tedy života tělesného a duchovního, upozorňuje betlémský kazatel nejprve na obtíže první z obou cest, jak to i sám Kristus připomněl Martě. V závěru promluvy Mistr Jan vysvětluje, v čem spočívá ten nejlepší úděl, který si vybrala sestra Marty.⁵⁶ I když toto Husovo kázání nezmiňuje výslovně skutečnost nanebevzetí Panny Marie, je bez nejmenší pochyby, že právě Ježíšova matka je ženou, která si vyvolila ten nejlepší úděl a že její odměna v nebi je veliká.

2.6 Zmínky o Ježíšově matce v dalších Husových kázáních

Klasickým motivem je srovnání Marie a Evy, které hovoří jednoznačně v Mariin prospěch, neboť Eva dle Husa stála na počátku našeho odsouzení, zkažení a viny:

Přemohl ďábel člověka na dřevě, přemohl zase syn boží ďábla na dřevě. Eva hleděla na dřevo vesele a líbezně, Maria stála u kříže žalostivě a bolestivě.⁵⁷

Jaký byl vztah mezi matkou Boží a Josefem, objasňuje jedna z Husových promluv vánočního cyklu. Zasnoubení Marie s Josefem odkazuje dle Mistra Jana na daleko širší zasnuby, totiž na Ježíšovy zasnuby s církví.⁵⁸ V pozadí je teologie křesťanského svátostného manželství, které je znamením Kristova vztahu k církvi (srov. Ef 5,21–33).

Marie z Nazareta jako přímluvkyně – tak bychom mohli vystihnout Husův výklad prvního Kristova zázraku v Káni galilejské. Autor tohoto výkladu své posluchače vyzývá, aby se vždy řídili radou Ježíšovy mat-

⁵⁵ „Evangelium na den na nebe vzetí Panny Marie,“ s. 145.

⁵⁶ „Ten díl nejlepší jest přibýtek věčný, připravený každé duši věrné, kteráž způsobem těchto žen svatých [...] a podlé evangelium tohoto život svůj zde zřídí tak, aby v svatém pokání s prací sloužila pánu Jezukristovi a jeho údům.“ Srov. tamtéž, s. 146.

⁵⁷ „Jiné kázání na 13. neděli po svaté Trojici,“ in *MJHO, Česká nedělní postila*, s. 670.

⁵⁸ „... Maria desponsata erat fabro lignario, quoniam et Cristus sponsus ecclesie omnem salutem hominum et omne opus suum per lignum crucis fuerat operaturus.“ Srov. „In vigilia nativitatis Cristi VII,“ in *MJHO, Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 66–67.

ky, protože ta směřuje k plnění Božích přikázání.⁵⁹ Na rozboru titulu „hvězda mořská“ Mistr Jan dokresluje, jaký má být vztah mezi Marií a církví:

Kto nás přivede k tomu králi Kristovi? Jistě nižádný jiný, jediné hvězda skvúcie, to jest drahá panna Maria. O níž zajisté zpívá cierkev svatá: Zdráva, hvězdo mořská, matko božie slavná, zčastná bráno nebeská!⁶⁰

3. DALŠÍ HUSOVY VÝPOVĚDI O JEŽÍŠOVĚ MATCE

Nyní soustředíme pozornost na mariánské motivy, které jsou rozesety v dalších spisech našeho autora. Jedná se nejen o knihy Husových výkladů na víru, ale také o zmínky, které můžeme vytěžit z jeho korespondence, případně z tvorby sakrálních písní.

3.1 Výklady vyznání víry

Ve svém *Výkladu na vieru*⁶¹ se Hus staví proti rétorice kněží, kteří se domnívají, že při proměňování vynikají nad Ježíšovu matku. Ona podle nich totiž zrodila Krista pouze jedenkrát, zatímco oni jej svátostným úkonem přivádějí na svět při každém slavení mše. Hus vychází z mravních kvalit kněze a říká že „kněz pokorný nevznese se nad pannu Máří“.⁶² Teologicky argumentuje Mistr Jan tím, že se opírá o nauku sv. Bernarda, který byl jedním z jeho nejoblíbenějších autorů, dle něhož Panna Maria jako Bohorodička je nesrovnatelně důstojnější než kterýkoliv kněz.

V Husových *Výkladech* můžeme nalézt i nauku o dvojím Ježíšově zrození.

⁵⁹ „Třetí neděle po narození Kristovu,“ in *MJHO, Česká nedělní postila*, s. 90–92.

⁶⁰ „Kázanie na božie křštenie,“ in *MJHO, Česká sváteční kázání*, s. 113.

⁶¹ Tímto katechetickým spisem, dokončeným na podzim r. 1412, se snažil Mistr Jan naplnovat své kněžské poslání a prohlubovat víru obyčejných lidí. Říká doslova, že chce vyznání víry „sprostným lidičkám vyložiti“. „Výklad na vieru. Kapitola 1,“ in *MJHO, Výklady*, Praha: Academia, 1975, s. 63.

⁶² „Výklad na vieru. Kapitola 9,“ in *MJHO, Výklady*, s. 75. Totéž tvrzení bude Hus zastávat v souvislosti s mocí a postavením papeže. Opakovaně je můžeme nalézt ve spisku „O šesti bludech,“ in *MJHO, Drobné spisy české*, Praha: Academia, 1985, s. 271.

Jiné jest rozenie pána Ježíše od Otce a jiné od Marie panny; neb prvé jest věčné bez mateře, druhé jest časné z mateře bez tělesného otce.⁶³

V témže spise náš autor vysvětluje, jak přišel Kristus tělesně na svět.⁶⁴

3.2 Husova korespondence

Během svého kněžského a akademického působení i z vězení v Kostnici sepsal Mistr Jan na sto padesát dopisů. Adresoval je významným osobnostem veřejného života, ale nalezneme mezi nimi i ryze osobní listy určené přátelům, popř. křesťanům, které chtěl povzbudit a utvrdit ve víře.

Tak např. Mistru Křišťanovi z Prachatic, jehož podporu zakusil Jan Hus již před r. 1400 ještě coby nemajetný student, zasílá náš autor osobní psaní z Kostnice. Marii z Nazareta v něm představuje jako „částečnou církev bojující ve víře a lásce, jež více zmohla než všichni apoštolé“, a jak vzápětí dodává, „tudíž více než všichni nynější preláti s papežem“.⁶⁵ V závěru listu nám neznámým bekyním, tedy osobám žijícím po vzoru klášterního života, můžeme nalézt zmínku o Mariině čistotě,⁶⁶ zároveň se zde autor snaží teologicky vyzdvihnout panenský způsob života.⁶⁷

⁶³ Srov. „Druhé Věři v buoh a výklad na ně. Kapitola 28,“ in *MJHO, Výklady*, s. 108.

⁶⁴ „Počal se vedlé člověčenství v životě panny Marie, a to z Ducha svatého. [...] A počat jest od panny Marie ihned, když jest řekl anjelu: ‘Staň mi se vedlé slova tvého.’ Tehdy ihned mocí všie trojice svatě plný byl člověk i buoh, že duše s tělem a obé to s božstvím bylo, jest i bude na věky, pravý buoh a pravý člověk. [...] A tiem jest všechny panny Maria přesháhla. Že jsúci pannú boha porodila.“ Srov. „Výklad na vieru. Kapitola 11,“ in *MJHO, Výklady*, s. 77–78.

⁶⁵ „Mistru Křišťanovi z Prachatic,“ in *Sto listů M. Jana Husi*, ed. B. Ryba, Praha: Jan Laichter, 1949, s. 114.

⁶⁶ „...buďte pánu bohu poručeni, milosrdnému pánu Ježíšovi, bohu pravému, synu čisté panny Marie.“ Srov. „Pannám společně žijícím,“ in *Sto listů M. Jana Husi*, s. 101.

⁶⁷ „Panictvo a panenství v Kristovi jest zásluhou matky boží [...] povýšeno nad vdovství i manželství. Theologickým důvodem jest, že panenství jest v podstatě zachovávání vůle od tělesného porušení po příkladu Krista a Marie panny, kteří nikdy nepřivólili k tělesné libosti.“ Srov. tamtéž, s. 100–101.

3.3 Latinské univerzitní promluvy

Rovněž v tomto žánru se projevuje Husova úcta k Ježíšově matce, byť se jedná o velmi stručné zmínky. Marii zde Hus označuje často jako Pan-nu,⁶⁸ přednášky začíná modlitbou „Ave Maria“.⁶⁹ Spolu se sv. Augustinem vyjadřuje úžas při zamyšlení nad mocí kněze proměňovat chléb v Kristovo tělo, které má svůj původ v Mariině lůně:

O veneranda sacerdotum dignitas, inter quorum manus Dei Filius velut in utero Virginis incarnatum.

A jako by toto tajemství chtěl hlouběji proniknout, znovu říká:

...id est ille in manibus, qui in utero Virginis est incarnatus.⁷⁰

K univerzitním promluvám patří rovněž Husův *Quodlibet*.⁷¹ V jeho závěru nalezneme rovněž odkaz na Ježíšovu matku:

Sit post Deum benedicta intemerata Virgo castissima, Mater Domini Iesu Cristi!⁷²

3.4 Texty písní

Je známo, že Jan Hus sám vytvářel příslušné texty, jindy je přetvářel na základě dřívější předlohy. Mariánskou sloku nacházíme například v písních: *Návštěv nás, Kriste žádúci*⁷³ a *Jezukriste, ščedý kněže*. Právě v této

⁶⁸ Srov. „Spiritus nolite extinguere,“ s. 147; „Dixit Martha ad Iesum,“ s. 157; „Si quid indiget sapiencia,“ s. 200, in J. Hus, *Univerzitní promluvy*, ed. A. Vidmanová, Praha: SPN, 1958.

⁶⁹ K modlitbě vybízí např. takto: „Salutantes Virginem gloriosam dicendo: Ave Maria.“ Srov. „Beati oculi,“ in J. Hus, *Univerzitní promluvy*, s. 179.

⁷⁰ „Vos estis sal terre,“ in J. Hus, *Univerzitní promluvy*, s. 116.

⁷¹ Jednalo se o disputaci z kterékoli oblasti lidského vědění (de quodlibet). Hus, pověřený úkolem „kvodlibetáře“ se v r. 1411 snažil na půdě univerzity touto cestou obhájit právo studovat spisy oxfordského reformátora J. Wiclifa proti opačnému nařízení pražského arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Házmburka.

⁷² *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, ed. B. Ryba, Praha: Orbis, 1948, s. 218.

⁷³ „Bože, jenžs trojice svatá,/ i Maria, panno čistá,/ a všechna říše nebeská, /pomozte zvláště od světa.“ Viz původní modlitba „Navčev nás, Kriste žádúci,“ in *MJHO, Drob-*

druhé, Husem přepracované duchovní písní, která pochází původně z 10. století a představuje počátky českého písemnictví vůbec, můžeme nalézt množství mariánských motivů:

Svatá Máří, buožíe máti, ty nám ráčiž spomáhati,
daj nám tvého syna znáti. Kyrieleison!
Svatá Máří, přístup k sídu, všichni světi k svému lidu,
dřeve, nežli dušě zbudu. Kyrieleison!
Pro tvé muky i bolesti a tvé matky pět žalostí,
zbav nás smutka, daj radosti. Kyrieleison!
Svatá Máří, jdi před námi, prosiec syna svého za ny,
za ny, za hříšné křesťany. Kyrieleison!⁷⁴

ZÁVĚR

Po tom, co jsme viděli, budiž nám dovoleno konstatovat, že Husova mariologie je z katolického hlediska zcela pravověrná, vyvážená, velmi uctivá. Zajímavý je jeho odměřený a otevřený postoj k otázce neposkvrněného početí, kterou ponechává teologické diskusi, což bylo v jeho době zcela korektní. Nenacházíme zde žádné přemrštěnosti, jeho mariologie je zaměřena k praktickému životu, protože Ježíšova matka je často představována coby vzor víry a ctností. Důraz na paradigmatický rozměr Mariina panenství ukazuje na Husův postoj k zasvěcenému životu. Vzhledem k tomu, že jednou z třecích ploch v interpretaci Husova myšlenkového odkazu je jeho ekleziologie, zdá se být přínosné poukázat na přítomnost mariánského principu v Husově ekleziologickém myšlení, což vytváří jakousi protiváhu k principu petrovskému, hierarchickému. Právě uvedený důraz má v myšlení českého reformátora své hlubší teologické a duchovní opodstatnění.

Můžeme tedy zodpovědně konstatovat, že v oblasti mariologie lze plně verifikovat Vooghtovo hodnocení připomenuté v úvodu tohoto příspěvku: Máme před sebou vyváženou, standardní katolickou mariologii dané doby, která nás v mnohém potěší, nicméně zároveň v ní neshledáváme téměř nic, čím by nás mohla překvapit. Je evidentní, že Husova mariologie a jeho osobní mariánská úcta ukazuje výrazně na jeho katoli-

né spisy české, s. 563.

⁷⁴ Starší podoba písně „Jesukriste, ščedry kněže,“ in *MJHO, Drobné spisy české*, s. 565–567.

citu, čímž ovšem rozhodně nemíníme Mistra Jana upírat našim ekumenickým přátelům.⁷⁵

Na samý závěr tohoto příspěvku věnovaného mariologii českého reformátora se zdá být svrchovaně vhodné připomenout, jak ve své zprávě o Husově skonu referuje svědek dané události, Petr Žitavský:

Přistoupil biřic a hranici zapálil. Hus se ještě v plamenech modlil mariánskou reponsoř z brevíře: 'Kriste, Synu Boha živého, smiluj se nade mnou!' A když ještě pokračoval 'jenž jsi se narodil z Marie Panny', vmetl mu vítr plamen do obličeje...⁷⁶

Master Jan Hus and the Mother of the Lord

Keywords: Jan Hus; Mariology; Ecclesiology

Abstract: The goal of this paper is to introduce the Marian motives in the work of Master Jan Hus. The author analyses certain sermons with Marian motifs and other texts that contain some Mariological thoughts of Master Jan Hus. The conclusion of this paper attempts to evaluate the figure of Master Jan Hus as an accommodated theologian of the 15th century who made use of so-called scattered Mariology.

Mgr. František Urban, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
f.urban@seznam.cz

⁷⁵ Srov. M. kard. VLK – PAVEL SMETANA, „Společné prohlášení k římskému sympoziu o M. Janu Husovi,“ in M. DRDA – F. J. HOLEČEK – Z. VYBÍRAL (ed.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí: Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia. Papežská lateránská univerzita Řím, 15. – 18. prosince 1999*, Husitské museum v Táboře: Tábor 2001, s. 28.

⁷⁶ Viz I. HLAVÁČEK a kol., *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha: Svoboda, 1981, s. 159.